Красимир Станчев (Рим, Италия)

НЯКОИ УТОЧНЕНИЯ ОТНОСНО ИСТОРИОГРАФСКИТЕ СЪЧИНЕНИЯ НА ПЕТЪР БОГДАН БАКШИЧ

В публикацията си „Към въпроса за авторството на историческия разказ „Кога и как маркоманите [моравите] прегърнаха Христовата вяра"[1] Николай Проданов с пълно основание подлага на преразглеждане атрибуцията на този текст, намерен през 1977 г. от Божидар Димитров и отнесен от него към историографското творчество на Петър Богдан Бакшич[2]. И понеже в процеса на работата си върху книга (още незавършена) за книжовната дейност на българите католици имах възможност да се убедя, че картината на Бакшичевото историографско наследство, обрисувана от Б. Димитров[3], не е прецизна и в други пунктове, намерих за целесъобразно да предложа някои уточнения.

* * *

Фрагментът „Кога и как маркоманите [моравците] прегърнаха Христовата вяра", третиран от Б. Димитров като ранен историографски труд на Петър Богдан, няма нищо общо с неговата книжовна дейност. Н. Проданов е напълно прав и в критиката си на аргументацията на Б. Димитров, и в допускането си, че този текст стои във връзка с чешката историографска традиция. Но тъй като не е имал пряк достъп до извора, той е бил принуден да остане в сферата на предположенията. А ръкописът дава ясен, макар и частичен, отговор. Над заглавието в интересуващия ни фрагмент в ръкопис Borg. lat. 485, f. 212^{r} на Ватиканската апостолическа библиотека има бележка от ръката на някогашния притежател на архива

[1] Palaeobulgarica, 20, 1996, № 4, 58–66. Вж. там и библиографията на публикациите на Б. Димитров.

[2] Не мога да приема като правилна формата „Бакшев", която в последно време се наложи в България. Самият Петър Богдан в трудовете си на „илирийски" език се подписва Bakscich или Baksich, а неговите съвременници употребяват и формите Bachsich (така е регистриран в един документ от 25. VIII. 1638 г. и единственият известен ни негов сродник със същата фамилия: Georgio Bachsic – срв. F e r m e n d ž i n, E. Acta Bulgariæ Ecclesiastica ab a. 1565 usque ab a. 1799. (по-нататък Acta) Zagrabiæ, 1887, c. 49, № XLVIII), Bacsich, Bacsi. Последната форма, известна ни от един документ от 1637 г. (Acta, c. 45, № XLIV), навежда на мисълта за евентуален албански произход на името: срв. албанското bakshevan<bahçevan („градинар", от „бахча", дошло от персийски през турски език). Като се има предвид, че католиците в съседните на Чипровци селища Копиловци и Клисура са били от албански произход и че за родословието на Петър Богдан не знаем нищо, такава етимология не ми се струва невъзможна.

[3] Вж. Д и м и т р о в, Б. Петър Богдан Бакшев – български политик и историк от XVII век. С.,1985. Трябва да призная, че като един от издателските рецензенти на книгата не само се отзовах възторжено за нея, но в някои свои писания за П. Богдан съм следвал реконструкцията на историографското му творчество, направена от Б. Димитров – липсата на пряк

Иван Пастрич (написана със същото бледо мастило както и бележката над преписа на Бакшичевата „История на България")[4], която гласи: „Dal sig[no]r Zach[ari]a Acsamitek estratto da un libro in lingua Boema", т.е. „Извлечено от синьор Захария Аксамитек от една книга на чешки език". Въпросният Zacharia Domenico Acsamitek е работил като печатар (stampatore) към Конгрегацията за разпространение на вярата (Propaganda Fide). Още през 1985 г. в каталога на ватиканската изложба, посветена на 1100-годишнината от кончината на св. Методий, Виторио Пери, скриптор във Ватиканската библиотека, идентифицира интересуващия ни текст като „италиански превод от труда Prodromus Moravographiæ (на чешки език) на Ян Томаш Пешина"[5].

Надявам се, между другото, това уточнение да помогне да се сложи край и на спекулацията с името Страхота, лансирано именно по повод на разглеждания текст като кръщелно име на Методий. Както отдавна е обяснено в славистиката, това е „превод" (чешки) на името Methodius, изведено (погрешно) от латинската дума metus, 'страх', и ватиканският фрагмент не носи никаква нова информация по въпроса.

* * *

През 1892 г. Е. Ферменджин публикува два самостоятелни исторически очерка на италиански език: „Кратко описание на Царство Сърбия" и „Кратко описание на Охрид в България", съхранявани в архива на Propaganda Fide (APF, SOCG. Vol. 220, ff. 1–3 и 3v–4)[6]. В ръкописа те са анонимни и недатирани[7], няма означение къде са писани нито пък от разположението им в тома става ясно към какво писмо или доклад са били приложени. Ферменджин ги счита за дело на П. Богдан и ги отнася към 10. II. 1655 г., отбелязвайки в края на втория текст, че „споменаване за него има в том 219, л. 10 § 13". В съответния документ, който е едно изложение относно Призренския диоцез[8], четем: „Petrus Deodatus [...] in sua relat[io]ne [...] transmissa [...] die X februarij 1655 probat...", т. е. „Петър Богдан в своя доклад, предаден на 10 февруари 1655, доказва" (че Охридският диоцез е в България). Това указание, както и тематиката на интересуващите ни тук два документа явно са подвели самия Ферменджин и след него Ив. Дуйчев и Б. Димитров да смятат тези описания за дело на П. Богдан. Всъщност в приведения цитат очевидно става дума за един много интересен доклад на Петър Богдан от 10. II. 1655 г. (на латински

контакт с ръкописите ми позволяваше да не се съмнявам в нея.

[4] Срв. Д и м и т р о в, Б. Цит. съч., с. 78. Пастричевият препис на началото на „История на България" се намира в същия том (л. 207–210), който е един от многото в неговия архив. Вж. за този архив G o l u b, I. Rukopisna ostavština Ivana Paštrica u Vatikanskoj knjižnici (Fondo Borgiano latino). – Arhivski vjesnik, 11–12, Zagreb, 1968–1969, 405–427.

[5] Tre alfabeti per gli Slavi. Catalogo della mostra allestita nella Biblioteca Vaticana per l'undicesimo centenario della morte di san Metodio. Biblioteca Apostolica Vaticana, 1985, p. 136, № 47. Тъй като изданието е почти недостъпно за ползване в България, цитирам в оригинал цялото описание: „47. Esposizione della missione cirillo-metodiana in Moravia, traduzione italiana dall'opera Prodromus Moravographiæ (in lingua ceca) di Jan Tomàš Pešina z Čechorodu, contenuta nel f. 212 di una Miscellanea di scritti di Ivan Paštrić".

[6] F e r m e n d ž i n, E. Izprave god. 1579–1671 tičuće se Crne gore i stare Srbije. – Starine, 25,1892, 164–200. Двата текста бяха преиздадени (придружени с български превод) като произведения на П. Богдан у Д и м и т р о в, Б. Цит. съч., 192–199 („История на Сърбия и Призренската епископия") и 188–191 („История на Охрид").

[7] В този факт съм се убедил от лична проверка, поради което ми е трудно да си обясня писаното от Б. Димитров по повод на т. нар. „История на Сърбия и Призренската епископия", т. е. „Кратко описание на Царство Сърбия": „Ако под това съчинение не стояха еднаквата дата, почеркът и подписът на Петър Богдан, трудно бихме приели, че са писани заедно с Охридската история" (Д и м и т р о в, Б. Цит. съч., с. 77).

[8] APF, SOCG. Vol. 219, f. 21v, бивш 9 (не 10!), § 13 bis.

език) относно историята и границите на Охридската архиепископия (и не само), който доскоро беше неизвестен – издаден бе едва през 1992 г. от Марко Ячов[9] . Същият учен публикува отново горните два очерка, запазвайки датировката 1655 г., но приписвайки ги на Фр. Соимирович[10]. Тъй като всички тези текстове имат отношение към началото на българската историография, нужни са малко повече разяснения.

На 11. VII. 1650 г. чипровчанинът Франческо Соимирович, отдавнашен съратник на П. Богдан и негов генерален викарий, е издигнат за „епископ на Призрен в Сърбия", а на 21. V. 1651 г. във Венеция става официалното му ръкополагане; през м. септември новият епископ е вече в диоцеза си, и по-точно в Ново Бърдо. През същата година за Охридски католически архиепископ на мястото на починалия Рафаел Левакович бива издигнат албанецът Андреа Богдани, дотогава свещеник в Призрен. Без изобщо да се мерне в диоцеза си, той моли за разрешение да се настани в „Царство Сърбия", което да бъде поделено между него и Призренския епископ[11]. Въпреки че не получава официален отговор от Рим, през м. юни 1652 г. Андреа Богдани се настанява в земите на Призренския диоцез и това поражда между него и Фр. Соимирович тежък спор, който се разрешава едва през 1656 г. с преместването на А. Богдани и издигането на Соимирович за Охридски архиепископ[12]. Този спор се оказва много плодоносен в книжовно отношение: освен богата кореспонденция (в голямата си част още неиздадена), той провокира и появата на самостоятелни исторически очерци за спорните диоцези.

През м. януари 1653 г. Соимирович изпраща до Рим шест писма по спора си с Андреа Богдани, в които излага различни аргументи (вкл. исторически) в подкрепа на тезата, че Охридският архиепископ не може да има никакви права над Призренската епископия, която е в Сърбия, докато Охрид е в България[13]. Все с тази цел са написани и споменатите по-горе два исторически очерка, които М. Ячов приписва на Фр. Соимирович. Напълно съм склонен да се присъединя към тази атрибуция, понеже както тематично, така и по палеографските си характеристики двете описания са много близки до писмата на Соимирович от м. януари 1653 г. – с уговорката обаче, че тези писма не са писани с неговия почерк, а само носят неговия подпис (очевидно е преписвал секретар). Това, естествено, налага да се коригира и датировката – според мен двете описания са писани едновременно с тези писма или малко след

---

[9] APF, SOCG. Vol. 322, 480–485v; J a č o v, M. Le missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia (1645–1669). Vol. 1. Citta del Vaticano, 1992, 485–493, № 256.

[10] Пак там, 565–569, № 265 и 569–571, № 266.

[11] Според непубликувано писмо на А. Богдани от 3. XII. 1651 г., писано в Дубровник – APF, SOCG. Vol. 220, 477–478.

[12] Не ми е ясно на какво основание Б. Димитров твърди, че спорът е възникнал през 1653 г. и че „бил регулиран още през същата година" – вж. Д и м и т р о в, Б. Цит. съч., 75–76.

[13] На тези и други непубликувани досега писма и изложения по този спор се спирам в доклада си, депозиран за международния симпозиум „Чипровските дейци от XVII век и идеята за обединена Европа" (Чипровци, септември 1994 г.), който на свой ред все още не е публикуван. В писмото си от 28. I. 1653 г. (APF, SOCG. Vol. 220, 569–570) Соимирович пише, че А. Богдани „приема една провинция за друга, както прави с град Охрид, поставяйки го в Сърбия, когато той е в България и това е нещо известно на цял свят, и в частност на нас, които сме родени в тези краища и познаваме гръцкия архиепископ и много монаси от този град" – „... intendere una Provintia per haltra, come fa della Citta di Ocrida ponendola in Servia, essendo in Bulgaria, essendo cosa nota a tutto il Mondo, particolar[mente] a noi altri essendo nati in queste Parti et cognosciamo Arciv[escov]o Greco, et tanti Monaci di quella Citta".

тях, т.е. през януари–февруари 1653 г.[14] Ако тази датировка е вярна, тя сама по себе си изключва възможността автор на двете описания да е П. Богдан, който от средата на януари докъм 25 март 1653 г. се е намирал във Влашко. Разбира се, много е възможно той предварително да е дал някои указания на Соимирович: това би било напълно в духа на тяхното сътрудничество и единомислие. Но самият П. Богдан очевидно се намесва в спора по-късно.

На 24. IV. 1654 г. Петър Богдан пише писмо до Конгрегацията, в което обяснява, че като най-близък съсед на „Провинция Сърбия" не иска да бъде обвиняван, че не е дал информация какво става там[15]. Със същата дата е и едно негово свидетелство, че традиционната резиденция на призренските епископи е в Ново Бърдо и че Сърбия няма нищо общо с Охрид, който е в провинция България[16]. А на 10. II. 1655 г. изпраща споменатия вече доклад на латински език, който всъщност е първият му самостоятелен историографски труд[17] (т. нар. „История на София", както е известно, е част от общия му отчет до Конгрегацията от 1653 г.)[18]. Докладът е писан в отговор на възложена от Конгрегацията задача, както личи от встъпителните думи: „Преди време достопочтенейшият господин секретар на Светата конгрегация за разпространение на вярата ми изпрати писмо, с което посъветва мое нищожество щото и аз, ако е възможно, да положа усилия за постигане на помирение между Охридския архиепископ и епископа на Призрен."[19]

Цялата уводна част е посветена на мотива за истината: „трябва да споделя истината такава, каквато я чувствам" – пише П. Богдан и с това ни напомня предисловието на своята „История на България". Същинското изложение започва по следния начин: „Охридският архиепископ е завзел не само диоцеза Призрен, който има собствен епископ, но приписва на своите пълномощия и почти цяла Сърбия и всички провинции на Източен и Западен Илирик, без Панония, а и други съседни провинции [...] Оттук произтичат и крамолите, а вярващите, които са съвсем малобройни, не знаят кому да се повинуват; освен това схизматиците, сред които живеем, като чуват за тази ненавист, ни преследват с подигравки..."

По-нататък авторът прави една обширна юридико-историческа справка за статута на Охридската архиепископия, позовавайки се на множество документи и църковноисторически съчинения. След това говори за Сърбия (като цитира и „Царството на славяните" на Мавро Орбини), която се повинува на Печкия патриарх, и за епископа на Призрен – град, който „се намира в Сърбия" и в който

---

[14] Допълнително потвърждение на предположението, че именно тогава Соимирович ги е изпратил до Конгрегацията, виждам в едно непубликувано писмо на А. Богдани от 7. III. 1653 г., в което се казва, че – за разлика от Соимирович (!) – той засега не изпраща човек в Рим, но очаква оттам да накарат Призренския епископ да спази височайшите решения, каквито и да бъдат те – APF, SOCG. Vol. 220, f. 506.

[15] J a č o v, M. Цит. съч., 464–465, № 236.

[16] Пак там, 466–467, № 237; Acta, с. 247, № CXXXIX.

[17] Тук вече в авторството и датата не може да има съмнение – в края на доклада четем: „Datum Chiprovatij in n[ost]ra solita residentia, die X februarij 1655. Humillimus Cliens Fra Petrus Deodatus Archiep[isco]pus Sardicen[sis] et Vicarius Ap[osto]licus in Valachia."

[18] У Д и м и т р о в, Б. Цит. съч., с. 71, четем, че тази история „започва едва след като релацията от 1653 г. завършва", което не е вярно: поместена е след края на съпроводителното писмо и преди началото на самия отчет за обиколката на диоцеза като своеобразно встъпление към него.

[19] Използвам превод на Славия Бърлиева (за който съм ѝ сърдечно благодарен), извършен по моя молба според цитираното издание на М. Ячов. Предстои публикуване на цялостния текст на доклада (оригинал и превод) в българско издание, поради което тук се ограничавам само с някои похарактерни моменти, цитирани в превод.

„се говори сръбски език". В този контекст П. Богдан не пропуска да припомни, че към неговия Сардикийски диоцез не могат да имат претенции нито охридските архиепископи, нито Печкият патриарх и че грешат авторите, които поставят Сердика/София в Сърбия: „Тя не е сръбски град, а български." Към края има един любопитен пасаж, в който се обяснява, че „под патриарсите, но над митрополитите са били екзарсите или примасите", и се уточняват накратко техните пълномощия. В заключителната част отново се появява мотивът за истината: „Аз исках не [да демонстрирам] своите способности, а да разкрия истината."

Докладът на П. Богдан от 1655 г. безусловно стои във връзка със споменатите по-горе две съчинения и с писмата на Соимирович от 1653 г.: освен някои общи доводи и цитати се срещат и някои сходни фрази, напр. „Удостоверяваме, че всичко, което беше казано, е истина и е известно на цял свят, и особено на хората от тези краища" (срв. с цитата от писмото на Соимирович в бел. 13). Повече от ясно е, че двамата използват общи извори, всеки познава писанията на другия и водят съгласувана политика по спора с Андреа Богдани. В този смисъл, и като се държи сметка за историческото описание на София, приложено от П. Богдан към доклада му от 1653 г., може да се твърди, че именно през тази година той и Соимирович поставят началото на българската историография[20].

---

[20] Що се отнася до знаменитото Бакшичево „*Описание на България*" от 1640 г., то не е историографска творба в конкретния смисъл на понятието. В тази връзка се налага едно последно уточнение. Б. Димитров пише, че „неизвестно кога историко-географската част на релацията от 1640 г. е отделена с отделно заглавие „Описание на Царство България" в останал непубликуван ръкопис, съхраняван сега във фонда Берберини" (Д и м и т р о в, Б. Цит. съч., с. 71), и дори предполага, че това е „копие, подготвяно... за печат" (пак там, с. 11). Всъщност става дума за едно недовършено резюме-компилация, съставено от неизвестно лице (но не българин) по доклада на П. Богдан от 1640 г. и по други подобни извори, което се пази във Ватиканската библиотека (ms. Barb. lat. 5305, 1–7^{v}). Изготвено е между 1656 и 1662 г.: датировката се определя от споменаването, от една страна, на Фр. Соимирович като Охридски архиепископ (от 1656), а от друга – на П. Парчевич като Марцианополски архиепископ и на Ф. Станиславов като Никополски епископ. Последните двама са суспендирани през 1662 г.: ако резюмето има отношение към подготовката на този акт на Конгрегацията, то тогава датирането му би се стеснило около 1661–1662 г. Този компилативен текст наскоро бе издаден от Й. Списаревска: S p i s s a r e v s k a, I. La „Relazione del Regno di Bulgaria" anonyme de la Bibliothèque apostolique vaticane (Codex Barberinianus latinus 5305). – Palaeobulgarica, 20, 1996, № 4, 27–57.